

שלום-עליכם והלשון העברית.

(ליום ההוכרה השנתית הראשונה — י' אייר תרע"ו).

„אל נא תשכח להזכיר, כי כותב אני אמנם יהודית, אבל אוהב אני אהבת נאמנה את הלשון העברית“ — כך נומר שלום-עליכם את הרשימה האוטוביוגרפית שלו, ששלח אלי לפני כמה שנים. ועדותו זו על עצמו נאמנה מאד, כי אמנם אהב ש"ע את הלשון העברית מנעוריו ואהבה זו, אהבה רבה ועזה, היתה תקועה בלבו ולא זזה משם כל ימי חייו.

הכל יודעים כמה גדולה היתה חברתו ללשונו העממית הנקראת „ורגון“, שהיה קשור בה בכל נימי נפשו. אבל חבה יתרה זו לא דחקה את האהבה ללשוננו הלאומית, לשון כתבי קדשנו, שאביו, יודע ספר וקצת משכיל, נטע בתוך לבו מראשית ילדותו. ובעודנו נער רך התחיל ש"ע, למשוך בשכט סופרי בעברית, וכמובן-בהרחים, ואביו קרא ברכ עונג והתפעלות את החרוזים הנמלצים של בני שלום, המושלם במעלות, ונבא לו עתידות כמשורר גדול בישראל. ובשנת ההמשך עשרה לימי חייו כבר נסה לשלוח דבריו על פני חוץ ונקבעו בדרום ב„המליץ“ והצפירה. אולם הסופר ש"ע קנה לו שם ונתפרסם בעולם רק לאחר שהתחיל בשנת 1883 להדפיס את פילוטוניו וספריו בלשון המדוברת ב„יוד. פאלקסבלאטי“ שהוציא בעל „המליץ“. בלשון זו נתגלה לפני הקהל בכל זהר כשרונו המיוחד, ולא ארכו הימים ונעשה לחביב הקוראים.

וגם לאחר שהיה לסופר מפורסם בכל פנות העם ושם „שלום-עליכם“ נודע לתהלה כאחד מראשי הבונים של הספרות היהודית, לא נתמעטה בקרבו ולא נצטמצמה כלל חברתו הישנה ללשונו העברית וספרותה ושנים רבות לא פסק לכתוב בה מתוך אהבה. אותו „ריב הלשונות“, שהיה מנסר מומן לזמן בנגלל הספרות והחיים ומתלקח לפעמים ללהבת אש, זר היה לרוחו ולא יכול לסבלו כל הימים. ובצדק הוא עומד בפחת השער של כתביו בעברית (וכך ראשון „הוצ' „השחרי“) ומודיע נאמנה: „אני, כשאני לעצמי, לא נתקיים בי פסוק זה של „ויתרוצצו-רצוני לומר: שתי הלשונות הללו אינן מתרוצצות אצלי כלל. אדרבה, שתיהן כרוכות זו אחר זו, שתיהן דבוקות זו בזו ושתיהן חיות אצלי בשלום ובשלוה, באהבה ובאחה ובנעוה, אין קנאה ואין שנאה ואין צרות-עין, חלילה, ביניהן, ושתיהן יונקות האחת

סתחומה של חברתה — — — סבור אני שחייבים אנחנו לקבל את שתיהן באדבה...
אלא מאי? אהבה זו שני סנים לה. אם, למשל, בלשון היהודית אני כותב את
דברי מתוך אהבה ומתוך חדוה, הרי הלשון העברית נרמט לי עונג יישי.
אמנם עונג יישי זה לא היה שיע מרשה לעצמו אלא לפעמים רחוקות. לא
נקל היה לו לעצור ברוחו השומף ועמו, עם סופר מהיר, לא יכול להתעכב
ולהתנהל לאמו בלשון הדורשת מסול ועיון מדובה, כדי לערוך על הנליון ולתאר
בדברים כהותם את אופני הדבור המיוחדים בצירוף התנועות וההעויות המשוטת של
הבריית הכתריאלית והמוסכיות, בלא ותור בשעת הדחק על דבר קשה ובלא
השמטות הבאות כהכרח מחוסר אונים למצוא את המלה המבוקשה והמבטא הנכון
והמתאים לעצם הענין.

ובאמת יפה היה כחו של שיע לעמוד במקום הסופרים העברים הנדולים,
ולא קשה היה לו כלל לקנות את השלמות הרדושה בדיעת הלשון ולסגל לעצמו
את היכולת הנמורה להשתמש בה כרצונו ולהניע סוף-סוף למדרגה זו שלא יבצר
ממנו להוציא מתחת ידו בעברית דבר שלם ולתת לפני הקוראים מסעמים מתוקנים
ומתובלים יפה, שלא לחסר בהם אף אחד מכל הסמנים השלום-עליכם יישי. ואפשר
שהיינו רואים או ב"נכדי שלום-עליכם אותו ההויון הנפלא שנראה לנו ב"סבא"
החביב רי מנדלי, הנותן לקוראיו בידו המלאה טובה כפולה: יוצר יצירה ביהודית
ובעצמו מתרגמה, או יותר נכון, חחר ויוצר אותה בעברית ואין אחת נוסלת מחברתה
בטיבה וערכה אפילו במשהו, ולעולם אי אתה יכול לשפוט על-פי הערכה זו לעומת
זו מה ששתיהן המקור הראשון.

אולם שיע, ביהוד בשנים הראשונות לעבודתו הספרותית, היה זרה יותר מדאי
לסלום, ולעולם היה מחוסר רצון ויכולת להודיין ב"סבלנות" של ה"סבא" ולמסל
הרבה ביצירתו כדי ללמוש אותה ולהקציעה יפה-יפה עד שתצא מתחת ידו
מתוקנה ומשוכללת בלא פנימה קלה, ולפיכך נשאר סופר עברי יפה בכה
ולא בסועל.

היו ימים שהשתדל שיע, לאחר שנעשה כבר מסורסם בספרות היהודית,
להתרגל ולהשתלם בלשון כהיק לשם השתתפות, שרשומה יהא נכר, בבנין הספרות
העברית הקרובה ללבנו. ובאהת מאנרותיו אלי בשנת 1889, הכתובה עברית (רוב
סכתיו אלי כתובים יהודית), לאחר שהוא מקדים בראשה: "הלא שנינו "עברים"
אנחנו ומרשכים בשבט סופר בשפתנו הקדושה, ועין כי הדבר שאנו נשין בו הוא
סוד כמס לסני אנשים אחרים מבני ביתי לכן הואל נא להשתמש בשפת עבר
הפעם והיו מכתבך אלי שקוסיס אסוסיס, מתוחים ומסונרים ודיל ברמזאי, —

בא לבשרני בסופה: „בקרב הימים יחלו ספורי הקצרים (אותיות פורחות) להופיע ב„המליץ“ וב„הצמידה“ - זהם „תמונות וצללים מחיי היהודים במזמבקה, ואותך, ידידי, אנקש להגיד לי משפטך, כי עוד רך אני בשפתנו הקדושה ומעשי ידי בכרים המה לי, ראשית אוני. ולאחר שנה הוא חוזר וכותב לי עברית בענין זה: „בעבור הקומפלימנט שלך הנני נותן לך את ברכתי שלום ותודה כסולה ומבפלת; ואולם אם שכוכב מזוהר ממדרגה העליונה אני בעיניך, בכיז לא הנעתי עוד למסעות יתרה, ועדיין יודע אני את רוחי ואת נפשי ואת כחי ואת כשרוני ואת ואת... יודע אני כי איני בורא נפשות רבות וחסרונך, התמונות שאני נותן ל„קוראים הגבנדיים“ ב„המליץ“ הגה הגם פרי בוסר, מקרים בודדים, נשמות דאולין ערטלאין, זכל מה שקורא אתה כעת בהמליץ הוא עומד מחוץ לגבול כשרוני, ואין הוא העיקר אצלי, כיא המדרש; השפה-זאת היא מסרתי כעת. זמן מועט לאהר זה נהפך עליו הנלנל ונפנע ונעשה יורד מנכסיו, וכמה חדשים עברו עליו בשתיקה גמורה, בלא אחיזת עט בידו לכתוב בשום לשון. בתוקף מהפכה זו בחייו נרד ממקומו ובא לנור בעירנו אוידיסה. חוכר אני את השעות הרצופות בכמה נשמים שהיינו מבלים יחד בכתיבת פילוטוניבקות בשם „קבורת סופרים“ בחתימת „אלרד ומירד“, שנרסמו בשעתם ב„המליץ“. הגה שני, לסמים יהודים יושבים להם ובוררים מיתה יפה לסופרים משחית-טעם בעולם הספחת ומפסלים באמונה בקבורת „מת-מצוה“ אלו - ובשעת „מעשה נורא“ זה לא ספק חוכא מפייהם וששו כמוצא שלל רב על כל אמרה נאה שעלתה בדם. זביחוד היה, אלרד (הוא שלום-עליכם) נהנה הנאה מרובה וממלא שחוק פיו כילד תמים לכל מבטא חד וחריף, שהצליח להמציא לצורך הענין ולקלוע כחץ שנון אל המטרה. בעבודה משותפת זו נוכחתי לדעת עד כמה שיע הוא בעל חוש-לשון אף בעברית, ולא היה ספק בעיני שסופר זה יכול להעשות לכשירצה גם סופר עברי מצוין. זכשנשתי אחר כך להוצאת הקובץ הספרותי „פרדס“ סניה, כמובן, גם לשיץ בבקשה שיזאיל אף הוא להמנות בתוך הסופיים הנכנסים לפרדס. הוא חבתיחני להשתתף בפרדסי בנטיעה חדשה בשם „דן-קישוט ממזמבקה“, ואת הנסחתו בא לסלאות בנמר הדפסת הקובץ. כמעט בשעה האחרונה, בשעת „נעילה“, חש לדפוק על השער כדי להכנס. מביתו של „הסבא“, שנחן עינו ב„פתחה“ של מעשה יד „נדרו“ הוסיף בו נוסף משלו, יצא המחבר בהפוזן ומרר לבית-הדפוס, ששם מצא אותי, ושנינו עברנו על יתר כתביהיד לעשות בו תקונים קלים ולהכשירו לדפוס על הנל אחת, ובאותו מעמד נמסר הפרק הראשון של „דן קישוט ממזמבקה“ ושמתה-סנהם רעהו ליד הבחור המסדר, ומשום שמירה מן הקוראים המרדנים, שלא יבואו בתביעות יתרות, תלינו עליו קמיע בשם „סילומין“.

בשנים הבאות, לאחר שיצא מאודיסה וחזר לקיזב עיר-מנוריו הקדומת, הייתי מעוררו בסכתבים פעם בפעם לשלוח המשך „דן קישוטי“ או ספור אחר ל„פרדס“ השני ואחר-כך השלישי, והוא היה משיב לי בכל פעם בכונה רצויה למלא את משאלתי. פעם הוא כותב: „בנוגע למאספך הגני לעבדך כאשר עבדתני אתה בשכבר הימים, ושם ספורי שכראתי לכבודך הוא „אברם ושרי“ (רומן מחיי היהודים הנאורים בקזסנקה). לכבודך יצרתיו אף כי עוד לא עשיתיו, כאשר כי ידי מלאות עבודה וכו“י. ופעם (בסוף שנת 1893): „עף וינע אני מרב עבודה, מלכד אשר מכאוכים רבים וענינים רעים עצבוני וימררוני בימים האחרונים. אולם אין לך דבר העומד בפני הספרות, ובפרט ש„פרדס“ עומד ומטפח על פני: „רשע, עשה תשובה“ לכן איפוא היה בטוח שה„דן קישוטי“ שלי לא ירחק חק, ואף-על-פי שיתמהמה אפילו הכי חכה לי בכל יום שיבוא“י. ועוד פעם (בסוף החורף של שנת 1895): „לפרדסך השלישי הכינתי ספור-אהבים מאשר אתי בכתובים ושמו „רם ויעל במזמבקה“. היש עוד מקום בעדי להבנם לפרקלין? מלא ענין הוא מכתבו שלאחר זה, שבו הוא כותב בתוך יתר הדברים: „על-דבר ספורי שאתה מזוז אותי ומרעיש עלי עולמות למחר לשלח: אלק, סן יאחר המועד הלילה, הגני מבטיח אותך, כי יותר משאתה. הענל, רוצה לינוק, רוצה אני, הפרה, להניק, אך מה אוכל עשה ואנכי נקרע לנורים מטש, אבר אבר לבדו, אין בי מתום. מי כמוך יודע את תכונת נפש עבדך שיש לאל ידי לעבוד עבודתי – עבודת הקדש בכל עת ובכל מקום, ביום ובלילה, בבית ובהוץ, ואפילו בשעה שאינה לא יום ולא לילה, בשעה שבני הקטנים יוצאים במחולות-מחנים, בצלצלי שמע ובצלצלי תרועה, ברעש גדול אדיר וחזק משמיעים קול לעומת שלחן הסופרים שאני יושב עליה, כל גפשות ביתי רואים את הקולות, מאטמים את אזניהם ויוצאים בחפזון להחבא בחדר מסוה, – ואני עבדך בן אמתך יושב ומוחק וחוזר וכותב, כידוע לך. ובכל זאת אי-אפשר לי לבצע מעשי ידי, אשר החילותי לערוך בעבור „פרדס“ היקר לי מאד, יען שאין לי בימים האלה לא היי רוח ולא היי בשרים, סובל אני חנוט הקבר ונלטל מחלות מטש מסבות שונות שתלויות לא בי ולא בשום אדם אלא בהקדוש-כבודך-הוא בכבודו ובעצמו, ולסיכך נאלין אנכי, לכלי השב את פניך ריקם, לשלוח לך את ספורי, שהקדשתי לכבודך, כמו שהוא, כלו פרוורים, סריקס מפורים ומפורדים, ואתה – – – תעשה לנו מטעמים כאשר אהבתי, וכתנאי מפורש: ככלות מלאכתך תשלח לי העהקה נכונה (קאסיע בלעיו) בטרם תמסור את נוף הספור לדפוס. ולאחרונה בא לפני לאחר זמן בהתנצלות של התוליה-התמרמרות: „אמנם גם אני הפצתי מאד להמנות בין הגננסים ל„פרדס“ הרביעי, גם החמישי, גם הששי גם וכו“י עד שלשים וחמשה פרדסים (אייה – אמן הלוואי:), אבל מה אתן לך ובמה

אקדם את פני קוראך ואני יהודי „ורטני“ המתעסק ב„ברחנות נסה“ ומחבק את „האמה הגאלחה“ היא השפה היהודית (לשונו הוהב של ס. בהמליין)? אולם למען יסכרו פיות דוכיי הכרי ספשות כאלה ומשום „ודע מה שתשיב“ אשלח לך את „מורה שעות“ שלי אייה תיכף אהר חג המצות הבעיל ותשבז עוני.

סוף-סוף נתיאש שיע מלעלות בעצמו ל„כותל-המזרח“ של היכל הספרות העברית ולישב שם בשורה הראשונה במקום הסופרים העברים הגדולים. רוב הגסזנות שעשה במקצוע זה (תמונות וצללים ב„המליין“, „שימעלי“ ב„האסיף“ הרמי"ם, „הן-קישוט ממזמבקה“ ב„פרדסי“ ועוד) לא עלו יפה ולא יכלו להניח את דעתו. ובכן נשאר שיע, כאמור, סופר גדול בעברית רק בכח, ונשא את נפשו אל סופרים מומחים אחרים שיבואו ויכניסו עליידי תרגומים יפים את מיטב כתביו לאוצר הספרות העברית היקרה לו. ומה שמח לבו כשבא לידו תרגום עברי הגון של אחד מספוריו! שטחתו זו הביע בהתלהבות עצומה במכתבו ממעינות הרפואה בחרל בסוף הקיץ של שנת 1909 לאחר שקבל את תרגום שלשת הספורים הראשונים של „ספורי מופיל בן החוץ“, שנכנסו לביבליותריקה של „מוריה“ לכני הנעורים. באותו המכתב הוא מראה באצבע על המבטאים שמצאו חן בעיניו ביותר, ומסיף לבסוף: „ואולם הרטוני, רבותי, ואשב לפניכם על הקרקע ואשאל אתכם שאלה קלה: למה אתם משתמשים פעמים רבות במלת „הוא“ שלא לצורך? כל ימי הייתי מתלבט במלת „הוא“ זו בלשונו העברית וכל ימי שנאתיה וברתי לה מיתה יפה. ולאחר כמה שבועות הוא חוזר במכתב לענין זה וכותב בסגנון שלום-עליכם: „אחד מי ידע? אחד אני ידע-אחד, נגה של מנשאים הרופאנית, שוצא מתי ב. כלול בהדרו, כפתור ופרח“ וכו' וכו' ונומר בקריאה היוצאת מן הלב: „הוי, ידו של ב, תבוא עליה ברכה, רבנו-של-עולם!“

ומשאת-נפשו זו של שלום-עליכם, שזכה להכנס במכתב כתביו לתוך הספרות העברית, נתקיימה במלואה ובאופן נעלה עליידי חתנו ייד ברכוביץ. הסופר הצעיר הזה, שהוא בעצמו צייר בעל כשרון בריא ורענן המסוגל להוציא ציורים מקוריים יפים ומשוכחים. עזב כמעט את בת-שירתו העצמית ודבק בוו של הותנו שיע והיו לרוח אחד. ואותו הפלא של יצירה מכופלת, יהודית ועברית כאחת, שהסבא ר' מנדלי עושה לבדו, מתגלה שוב לעיני הקוראים במעשי ידיהם של שני הסופרים, ש"ע וברקוביץ. זה האחרון הואיל לתור ברצונו המיב על מתנת כשרתו המקורי וכבש את יצרו ליצירה עצמית הנסוע בקרבו והקדיש את כל כחו ואונו כדי לתת את שלום-עליכם ממש בכל קמתו ושלמותו בעברית, והריהו עוכד את עבודתו באמונה וחבה יתרה וכחריצות נפלאה במינה, לא כמתרגם בעל-מלאכה,

המריק מכלי ראשון אל כלי שני ומצבד בעל-כרחו מקצת הטעם העקרי ומפיג את ריח המקור, אלא כיוצר יצירה מעשה ידי אמן, שלא נכר בה שום רושם זר וסימן של תרגום, ואפילו עין מומחה לא תדע להבדיל בינה ובין מקורה הראשון. ולו אנו חייבים תודה על העושר הרב של ש"ע, השמור בצין ובכל מלואו לטובת ספרותנו העברית. ספורי „העיר כתרואליבקה, חיי אישיה הקטנים, דרכיהם ומנהגיהם בבית ובחוף, ארחם ומסחרם, היי-שלותם וריבותיהם וקטטותיהם, ימי חגם ואבלם, שמחתם ועצבונם וכי' וכל אשר להם; ספוריו של „טוביה החולב, עסקיו ומסחריו, נסיונותיו, מאורעותיו ודברי ימי בנותיו ויותר תקפו ונבורתו, רוב חכמתו והדושי תורתו; נלגלי הסבות, הנסיונות והמאורעות השונים והמשונים של „מנחם-מנדיל בעל-ההלומות, העובר במקלו את ים ההיים על נשר של „ניירות' וכיוצא בזה; חיי „אדם ובהמה ברחוב היהודים, וקנים עם נערים, חיי צער ועוני של ימות החול וחיי עונג ונחת, ביחוד של ילדי ישראל הכשרים והתמימים, ב„ימים טובים, — כל טוב הירושה הספרותית של ש"ע השתרל ברקוביץ בכל כחו להעביר לאוצר הספרות העברית, והשתדלותו עלתה לו בשלמות נמורה ו„על צד היותר טוב, דבור קל לא נעדר, כל תג וקצו של יוד לא יצא לבטלה. והדברים מאירים ושמחים כאלו נוצרו לכתחלה בעברית ויצאו מתחת יד המחבר בעצמו מתוקנים ומשוכללים.

אפשר להניד בתור השערה, הקרובה בכל אופן אל האמת, שאלמלי חשתלם ש"ע בלשון העברית והוסיף לכתוב בה בעצמו לא בדרך ארעי אלא כעובד עבודת קבע, — או היה נותן לנו את כתביו בעברית כאותה הצורה השלמה שהם נתונים בה עכשו על-ידי ברקוביץ.

וברקוביץ מוסיף לעכנד בלא ליאות באמנה רבה וביד אמן, את עבודתו החשובה בתרגום ספורי שלום-עליכם, ועוד ידו נטויה להעביר לעברית את יתר הספרים, אלו שיש להם ערך ספרותי קיים, באופן שנוכל לקוות שאיצר נחמד זה, מבחר כתבי ש"ע, כמו שהוא נתון ביד המחבר ביהודית, יפאד כלו גם את נגני הספרות העברית.

